

УДК 94(497.1)“1941/1945”(049.32)
341.76(497.1)“1943/1945”(049.32)
341.71:929 Велебит В. (049.32)

Др Алексеј ТИМОФЕЈЕВ

В. ВЕЛЕБИТ – ТИТОВ ЛИЧНИ ПОВЕРЕНИК. ТАЈНА ДИПЛОМАТИЈА ПАРТИЗАНСКОГ ПОКРЕТА*

**Милан В. Терзић, Моћ и утицај војне дипломатије:
мисије Владимира Велебита 1943–1945,
Београд: Медија центар Одбрана, 2012, 276 стр.**

АПСТРАКТ: Рад представља историографску анализу језгровите монографије водећег савременог домаћег историчара Другог светског рата Милана Терзића (посвећене успостављању контаката НОВЈ са западним савезницима) уз покушај краће биографске скице ратних дешавања из живота главног јунака посматраног рада – „партизанског Џејмса Бонда“ – Владимира Велебита.

Кључне речи: војна дипломатија, герилско ратовање, Други светски рат, партизански покрет, Владимир Велебит

Историја војне дипломатије представља једну веома специфичну грану, на ивици више паралелних струка/вештина – војни дипломата је и дипломата и обавештајац и аналитичар, али пре свега је човек од поверења највишег руководства земље који у појединим (тешким, ретким, али и славним) тренуцима има пуно одговорности и утиче на догађаје судбоносне по његову земљу. Такав „партизански Џејмс Бонд“ био је и Владимир Велебит, који је у својим мисијама код британских и америчких савезника де јуре проналазио путеве за легализацију Тита и његовог покрета на

* Рад је настао у оквиру пројекта *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (№ 47019), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Западу 1945, али је de facto обезбедио и „одступницу“ за варијанту „Б“, коју је Тито и искористио 1948...

Велебит је као прави Југословен,¹ као школован и врло образован човек био веома погодан за мисије „у цилиндру и фракту“. Потицао је из генералске породице, студирао је право у земљи и иностранству, а у државној служби у предратној Југославији догурао је до дужности судије (радио је у Кичеву и Шиду). Повукао се из државне службе 1936, бавио се адвокатуром, а 1939. отворио је и адвокатску канцеларију у Загребу. Како је сам наглашавао „бавио се искључиво трговинским правом, заступао аустријске, италијанске и швајцарске клијенте“,² односно имао је врхунску зараду у правној струци, која се уосталом и сама налази у врху плаћених занимања. Не можемо да не скренемо пажњу и на то да су „италијански и аустријски“ клијенти од 1938. клијенти из нацистичког Рајха (услед Аншлуса) и фашистичке Италије. Дакле, радило се о имућном човеку са добром репутацијом. Природа веза (као и њихови мотиви) Велебита са комунистичким покретом у предратно доба представља једну веома мало проучену тему. Његовог имена нема на списковима предратних функционера иоле значајних (да не кажемо скоро свих) чланова КПЈ.³ Стога није случајно што Ђилас⁴ није имао неких посебних коментара о улози Владимира Велебита у стварању загребачког центра ОМС ИК КИ, јер његова улога у томе није могла да буде значајна.⁵ Велебит излази на историјску позорницу као

¹ „Ми смо српског поријекла, али смо се увијек женили католикињама. Очева мајка је из Дубровника из фамилије Драшковић. Драшковићи су били бродовласници и 1805, кад је Дубровник уништен у вријеме Наполеона, отишли су у Трст. Очева бака удала се за Словенца, исто аустроугарског официра, звао се Франц Шемен, из села Гатине код Гросупља. А мој прадед Душан оженио се Аустријанком Елизабет Марно. То су били млади официри, zgodни, у лијепим униформама, елегантни, и цуре су лудовале за њима.“ Ekskluzivno Vladimir Velebit, „Kirurg iz Ženeve u humanoј misiji“, *Nacional*, (Hrvatska) br. 646, 4. 1. 2008.

² Интервју М. Терзића са В. Велебитом: писмени одговори из Швајцарске 1991. М. Терзић, *Моћ и утицај војне дипломатије: мисије Владимира Велебита 1943–1945*, Београд, 2012, стр. 203.

³ Постоје персонални досијеји за 3.358 чланова КПЈ, односно не само за функционере ИК, који су бар једном посетили Москву, већ и за те предратне југословенске комунисте који ниједном нису напустили Југославију. Российский Государственный Архив Социально-Политической Истории (РГАСПИ), Ф. 495 „Исполком Коминтерна“, оп. 277 „Личные дела (Югославия)“.

⁴ Интервју М. Терзића са М. Ђиласом у Београду, 11. децембра 1991. М. Терзић, *н. д.*, стр. 235.

⁵ После VII конгреса Коминтерне (1935) контролу над „војним правцем“ преузео је Кадровски одсек ИК КИ (о томе постоји одлука ИК КИ из 1936. године). Кадровски одсек (ОК) је био пандан интерне контраобавештајне службе Коминтерне која је поред Одсека за међународне везе (ОМС) – обавештајне

човек левичарских (иначе популарних у тадашњој Југославији) погледа, али не као припадник неке формалне организације, већ као човек од поверења самог Тита, за одређена поверљива и приватна питања. Интимност и поверљивост ових питања постају јасније када се сагледа шта је било поверено Велебиту на чување. У јануару 1940. Велебит је отпутовао у Цариград код Тита на молбу „изабранице његовог срца“ Херте Хас.⁶ Касније 1941. Велебит је помагао Херти Хас у последњим недељама трудноће и после рођења Брозобог сина, скоро све до хапшења младе мајке у новембру 1941...

Од 1942. Велебит је био у ВШ НОВЈ на пословима организације „војно-судског одсека“, што представља једну специфичну врсту активности с обзиром на то како је изгледала „партизанска Фемида“ и у јесен 1944, а камоли за време рата. Као Титов „човек од поверења“ Велебит је учествовао и у тзв. „мартовским“ преговорима са Немцима. Према немачким и партизанским изворима представници партизана (М. Ђилас, К. Поповић и В. Велебит) у разговору са Немцима су изјавили да се „партизани... не боре против хрватске државе, и ни у ком случају против Немаца, већ искључиво против четника. Спремни су да с оружјем у руци иступе против сваког непријатеља на којег ми укажемо, па исто тако и против Енглеза приликом искрцавања“.⁷ У књизи написаној у посткомунистичкој Хрватској Велебит је потрошио цело поглавље (једно од пет) да докаже да се радило само о хуманитарном гесту и покушају да се спасу партизански заробљеници.⁸ Иначе о тим преговорима је пуно писано,⁹ али једна од историографских референци се помиње ређе, што је веома лоше за историјску науку јер се ради о раду пи-

---

службе Коминтерне била директно повезана са другим специјалним службама СССР-а.

⁶ РГАСПИ, Ф. 495, оп. 277, д. 949 „Херта Хасс“; *Vladimir Velebit – Svjedok historije, razgovore vodila i knjigu priredila Mira Šuvar*, Zagreb, 2001, str. 463, 464, 474; Интервју М. Терзића са В. Велебитом: писмени одговори из Швајцарске 1991. М. Терзић, *н. д.*, стр. 203.

⁷ Војни архив (Србија), зб. мф. NAV, Т-501, р. 267, Белешка о разговорима од 11. марта 1943, стр. 528–529; П. Симић, З. Деспот, *Тито – строго поверљиво, Архивски документи*, Београд, 2010, стр. 111–116.

⁸ Цело претходно поглавље Велебит је потрошио на раскривавање „измишљене легенде о Михаиловићу као борцу за ослобођење земље и иницијатору устанка“. *Vladimir Velebit, Tajne i zamke II. svjetskog rata*, Prometej, Zagreb, 2002.

⁹ В. Вакрач, „Razmjena ratnih zarobljenika i uhapšenika na području Pisarovine“, *III godina NOR na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka*, Karlovac, 1977, str. 845–865; М. Basta, Ђ. Labovic, *Partizani za pregovaračkim stolom*, Zagreb, 1986; В. Kazimirović, *Njemački general u Zagrebu*, Kragujevac–Beograd, 1996; „Svjedočanstvo hrvatskog književnika Gabrijela Cvitana iz jeseni 1944“, *Časopis za suvremenu povijest*, № 3, 2003.

саном уз минимум идеолошких аберација, на изворној немачкој и партизанској грађи која не може да се оптужи за „ревизионизам“ и „пристрасност“. Пошто су у монографији коју представљамо „мартовски“ преговори остали ван тематског оквира (под скраћеним описом „врхунац класног радикализма“),¹⁰ не можемо да не пренесемо укратко „интерно виђење“ догађаја које савремени хрватски аутор приказа последње Велебитове књиге крсти као „апокриф“, „тактизирање“, „невјеројатна теза“ и „епизода“.¹¹

Историчари из савезне Удбе далеке 1958. (15 година након догађаја) називали су ове догађаје „Глајзеова акција“. Први контакти Титових „поверљивих људи“ и Немаца били су успостављени у августу а од јесени 1942. већ је било низ састанака и размена између представника ВШ НОВЈ и немачке стране, коју су заступали официри СС (касније су смањили своје учешће у преговорима) и Абвера. Од новембра 1942. у овим преговорима као представник Врховног штаба је учествовао и Владимир Велебит. Баш тада је било договорено формирање посебне „неутралне зоне“ за размену заробљеника и комуникацију обеју страна. Неприлику за партизане је представљало то да су „Немци упорно одбијали проширење размене на целу територију Југославије, већ је строго ограничавали само на НДХ“. Уосталом за почетак и ово је било довољно јер у то време „НДХ је била главно оперативно подручје снага НОВ и седиште њеног руководства“. „Већ у току разговора око питања поступка са очекиваним заробљеницима из IV офанзиве, јануара 1943. предвиђено је да ће при свакој немачкој дивизији бити постављена комисија за заробљенике под руководством органа Сипо и СД-а. Ова је имала да разврстава заробљенике у ...катоорије: лица намењена размени, укупно око 150 истакнутих личности, 300 заробљеника предвиђених за репресалије..., неподозрива лица способна за рад у Немачкој..., сумњива лица за логор у Норвешкој..., заробљеници о којима комисија за разврставање не би могла да стекне одређену оцену“. Осим размене заробљеника постојала је и друга узајамна вајда: „партизани су користили разна давања у медикаментима и сличном материјалу“, а Немци су имали „привредне интересе, којима је у првоме реду било стало до могућности да им се обезбеди експлоатисање рудника боксита. Исто тако су ту улогу играли и интереси који су налагали да се

¹⁰ М. Терзић, *н. д.*, стр. 235.

¹¹ Т. Valentić, „Revizionistička i unutrašnja potreba (Vladimir Velebit, Tajne i zamke II. svjetskog rata, Prometej, Zagreb, 2002.)“, *Vijencac*, br. 235, 6. оžujка 2003.

обезбеди неометан саобраћај на главној прузи Загреб–Београд”.¹² Следећа тура преговора се одвијала у Загребу у марту 1943, у којој је такође учествовао и Велебит. Овде треба додати да је, будући да су Немци одбили да споразум о размени заробљеника прошире на целу територију Југославије, Врховни штаб пренео надлежност за питање размене на Главни штаб за Хрватску. Од децембра 1943. „неутралну зону“ за преговоре представника Немаца и партизана је представљала Писаровина надомак Загреба. „Глазеоу акцију“ нису омели ни долазак англоамеричке, нити совјетске мисије, већ „неуспешан атентат на Хитлера“, због чега су све операције Абвера биле успорене (а сама организација спојена са РСХА). Без обзира на све ове компликације`ског покрета) је функционисала све до јануара 1945.¹³ Учешћем у овој не баш часној (али корисној са становишта политичког преживљавања) игри Велебит је препоручио себе за поузданог и Титу оданог човека без већих „идеолошких“ скрупула, вештог дипломату и преговарача.

Овде и почиње историја његових веза са енглеским и америчким савезницима, коју бриљантно реконструише Милан Терзић у својој компактној, али веома језгровитој монографији. Велебитове мисије су стављене у чврст оквир међународних околности и дат је веома опсежан и детаљан приказ догађаја. Већ уводни део – „Југословенски ратни заплет“ представља једну одмерену и уравнотежену слику дешавања у крвавом вртлогу рата у Југославији, са изваганим приступом, који тек почиње да се кристализује у домаћој историографији услед хаотичног померања клатна историјске перспективе као последице несравњеног сукоба „четника и партизана“. Даље су сагледане три битне „ратне“ мисије – „Мисија В. Велебита у Египту децембра 1943“, „Велебитов боравак у Италији почетком 1944“, „Мисија В. Велебита у Лондону у мају 1944“ и наставак „Мисија В. Велебита у Лондону – лето 1944“.

Уз све то Терзић не заборавља ни другу страну у грађанском рату и у поглављу „Позиција супарничког покрета – на споредном колосеку“ даје прилику читаоцу да оцени трагедију „проанглоаме-

¹² Боксит је руда за производњу алуминијума – „крилатог метала“, једне од три сировине (поред каучука и нафте) чије несташице су биле кључне за ратне напоре Немачке. Пруга Загреб–Београд је била веома важна пруга тадашње Југославије за ратне напоре Немачке, јер је обезбеђивала превоз робе из неутралне Турске, снабдевање немачких снага у источном Медитерану. Фактички ове две ствари су и биле највеће реалне стратешке вредности подручја НДХ са глобалног гледишта ратних операција Другог светског рата.

¹³ Немачка обавештајна служба, УДВ III оделjenje, Београд, 1958, Т. V, s. 577–591.

ричког“ југословенског покрета отпора који више није требао савезницима. Сплет малограђанских потеза, уских погледа на глобалну ситуацију и обичне себичности је водио конкуренте партизана у пропаст. Оправдано звучи констатација М. Терзића да је спољну политику ЈВуО и краљевске владе, која је имала мрежу спољнополитичких испостава и добре везе са савезницима на почетку рата, уништавало одсуство „јасног и кохерентног плана“.¹⁴ Нажалост, морамо истаћи и то, без обзира на то што је између симпатизера емигрантске владе и руководства ЈВуО било пуно дипломата, па чак и представника војно дипломатске елите, очигледно је да је руководству овог покрета недостајало и одређене „гипке тактике“ (израз који више пута користи Терзић описујућу понашање Владимира Велебита).

Морамо подсетити да је после успешног успостављања контаката са Немцима у августу 1943. Велебит добио другу не мање деликатну и компликовану мисију – успостављање односа са Енглесима, чији је став о југословенским партизанима почео да се мења већ од лета 1942, када је била започета припрема прве енглеске мисије, коју су формирали од канадских левичара југословенског порекла.¹⁵ Ова мисија је стигла у Лику 20–21. априла 1943. и ускоро је успоставила везе са партизанима. После експеримента са мештанима, у Титов штаб је 28. маја 1943. стигао и прави енглески џентлмен из SOE – Фредерик Вилијам Дикин, питомац Оксфорда који је био примљен у британску обавештајну службу тек почетком рата.¹⁶ У септембру 1943. он се вратио из Југославије са најлепшим утисцима о Титу. И тек након тога, 18. септембра 1943. код Тита је стигла права енглеска војна мисија – четири британска официра за везу, снажна радио-станица и шеф мисије сер Фицрој Маклејн, који је добио звање бригадног генерала тек пред полазак на пут. Дикин помиње да је Велебит у звању пуковника постао официр за везу ВШ НОВЈ са британском мисијом, поменувши и то да је Велебит био задужен за комуникацију са мисијом мајора Т. Атертона, која је случајно залутала код партизана. Велебит је покушао да „обезбеди Атертону сав заплењени материјал о Михаиловићу и о сарадњи његових команданата са Осовином“. Са Велебитом је

¹⁴ М. Терзић, *н. д.*, стр. 87.

¹⁵ В. Прпић, *Preko Atlantika u partizane*, Zagreb, 1965, стр. 19–27, 132, 146–150; R. McLaren, *Canadians behind enemy lines, 1939–1945*, Vancouver, 2004, р. 151.

¹⁶ F. W. D. Deakin, *The Embattled Mountain*, London, 1971; F. Dikin, *Bojovna planina*, Beograd, 1973; W. Mackenzie, *The Secret History of S.O.E.: Special Operations Executive 1940–1945*, London, 2000, pp. 428–431.

Атертон и вечерао последњи пут код партизана, након чега је не-стао под сумњивим околностима. Контакте са следећом енглеском мисијом – Дикиновом – Велебит је успоставио пре него што га је Ти-то поставио за официра за везу 4. августа 1943. Дикин пише да је за њега ова промоција у официра била само формалан чин, јер су и без тога лако „успоставили посебан и трајан лични контакт... наша сарадња текла је глатко, у сталној атмосфери узајамног поверења. Од нашег првог састанка на Петровом пољу били смо тесно пове-зани до краја рада мисије Turical, у последњим месецима рата”.¹⁷ Не мање „глатку сарадњу” Велебит је успоставио и са Маклејном, који га је сматрао за „прикладног официра који сигурно неће пра-вити неприлике”.¹⁸

Питање ове „лакоће” за сарадњу Владимира Велебита са представницима енглеске мисије за време рата, а и одмах после њега, остало је ван пажње аутора монографије (у смислу негирања или признавања те чињенице) иако нам прворазредни изворни материјал који је он сакупио даје више основа за размишљање. Пре свега констатујемо да из Терзићеве монографије сазнајемо да је Ве-лебит и сам користио израз „енглески човек” као дисквалификацију (не у смислу директне оперативне сарадње већ у смислу енглеског термина *agent of influence*) појединих припадника југословенске дипломатске службе у смислу њихове неприкладности за поверљив рад.¹⁹ Терзић је поменуо и то да је „у круговима идеолошки орто-доксног руководства” КПЈ постојало „питање његове искренности, укључујући и подозрење”.²⁰ Дипломатија увек претпоставља до-зу „неискренности” и у својим преговорима са енглеским савезници-ма Велебит је морао да испољи не мање „гипке тактике” него пре-ма Немцима. Радило се не само о ситницама попут оне да је за вре-ме успостављања и развоја „неутралне сарадње” са Немцима Ве-лебит пред савезницима морао да гласно критикује колаборацио-низам ЈВуО (који је био итекако присутан). Сличних појава било је и касније, на пример када је на енглеско питање о могућности сарадње између НОВЈ и ЕЛАС-а у децембру 1944, Велебит „одба-цио сваку сумњу у то”.²¹

¹⁷ F. W. D. Deakin, *The Embattled Mountain*, London, 1971; F. Dikin, *Bojovna planina*, Beograd, 1973.

¹⁸ М. Терзић, *н. д.*, стр. 29.

¹⁹ М. Терзић, *н. д.*, стр. 145.

²⁰ *Исто*, стр. 193.

²¹ *Исто*, стр. 161. Заправо се Југославија по завршетку Другог светског рата итекако мешала у грађански рат у Грчкој. Према детаљној изјави Ј. Капичића

Овде се радило о другој врсти сумње дела југословенских комуниста у Велебитову искреност према друговима у самој КПЈ, какву је рецимо амбасадор СССР-а А. И. Лаврентјев чуо за време поверљивог разговора са С. Жујовићем и Р. Чолаковићем у марту 1948.²² Ђилас је, према интервјуу објављеном у прилогу монографије М. Терзића, такође оптуживао за инсинуације о Велебиту тврдокорније крило у КПЈ и сматрао да су „за совјетску сумњу, да је Велебит енглески шпијун криви наши (чланови КПЈ)“.²³ Претпоставке о „нешто већој од препоручене кооперативности“ према Енглезима немају реалних доказа. Тешко да је човека који је већ имао пре ступања у КПЈ довољно материјалног блага могла да прими „лускузна вила са послугом и пуним снабдевањем“ које је Велебиту обезбедила британска војска за време његове прве мисије у Египту у децембру 1943.²⁴ „Дипломатским тактизирањем“ можемо назвати Велебитову депешу упућену преко англоамеричке војне мисије 15. маја 1944. Титу: „Можете ми слати депеше и у енглеској шифри преко англоамеричке мисије“.²⁵ Ово „тактизирање“ он је поновио неколико пута правдајући предлог о преласку на енглеску шифру препоруком британских обавештајаца, који су упозоравали на „несигурност шифри НОП“.²⁶ Пуком коинциденцијом можемо назвати и то да су у јануару 1944. представници совјетске мисије нашли времена да се нађу са М. Поповићем и В. Дедијером, али нису изразили жељу да посете и Велебита.²⁷ Сличном коинциденцијом можемо назвати и то да га нису позвали на пријем код Стаљина у Кремљ²⁸ у новембру 1944. када су у Москву, упркос лошем вре-

---

у Југославији није само функционисала грчка радио-станица на Авали, били смештени грчки рањеници у Карлановској бањи код Скопља, а у Београду био смештен и ред водећих личности покрета, већ је Југославија слала ЕЛАС-у оружје, војне инструкторе и ратни материјал (храну, лекове, униформе, обућу). Т. Никчевић, *Голи отоци Јова Капичића*, Београд, 2010, стр. 107–111.

²² Ю. В. Емельянов, *Сталин: На вершине власти*, Москва, 2002, стр. 100.

²³ Интервју М. Терзића са М. Ђиласом у Београду, 11. децембра 1991. М. Терзић, *н. д.*, стр. 235.

²⁴ Интервју М. Терзића са В. Велебитом: писмени одговори из Швајцарске 1991. М. Терзић, *н. д.*, стр. 204.

²⁵ М. Терзић, *н. д.*, стр. 102.

²⁶ *Исто*, стр. 104.

²⁷ В. В. Зелењин, „Совјетска војна мисија у Југославији 1944“, *Пола века од ослобођења Србије*, Београд, 1995, стр. 21.

²⁸ М. Терзић, *н. д.*, стр. 156.

мену, рату и раздаљини од две и по хиљаде километара стигли Шубашић, Велебит и Кардељ...²⁹

Осим свих ових „сумњи југословенских другова“, „коинциденција“ и „тактизирања“, постоји и интерно писмо руководству КПЈ (друго у реду „критичких“) у којем је Стаљин изнео своје виђење ствари веома прецизно: „Нама није јасно зашто енглески шпијун Велебит и даље остаје у систему МИП Југославије на месту првог помоћника министра, југословенски другови знају да је Велебит енглески шпијун. Они знају такође и то да и представници совјетске владе такође сматрају Велебита шпијуном. И ипак, без обзира на то, Велебит је и даље први помоћник министра иностраних послова Југославије. Могуће је да југословенска влада жели да користи Велебита баш као шпијуна Енглеске. Као што је познато буржоаске владе сматрају потпуно прихватљивим да имају у свом саставу шпијуне империјалистичких велесила, чије симптоције они желе да освоје, и спремни су на тај начин да се поставе под контролу ових држава. Сматрамо такву праксу апсолутно неприхватљивом за марксисте. Ма како било, совјетска влада не може да остави преписку са југословенском владом под контролом енглеског шпијуна. Разумљиво је да док се Велебит налази у саставу руководства иностраних дела Југославије, совјетска влада сматра себе доведеном у компликовану ситуацију и нема могућности да води отворену преписку са југословенском владом преко система МИП Југославије.“³⁰

Руководство СССР-а је добијало информације о Југославији не само из саопштења „опрезних југословенских другова“. Позната „кембричка петорка“ је била веома корисна у овом погледу. Почетком рата Џ. Кернкрос је радио у британској служби за дешифровање и, између осталог, саопштио је да су Енглези брзо успели да разбију релативно једноставну шифру преко које је ишла

²⁹ Уосталом ни Е. Кардељ није имао позитивна искуства са састанка у Кремљу, јер се према њему Стаљин понашао доста грубо. Не можемо да не приметимо да су одређени допринос сигурно дали не „бољшевичка циничност“ Стаљина и „инфериорност“ Кардеља (према В. Велебиту) већ извештаји совјетских официра из мисије Н. Корњејева о антируским ставовима Кардеља, који су били још уочљивији у поређењу са топлим и пријатељским односом на који су наишли код другог вође словеначких партизана – Ф. Розмана, који је трагично изгубио живот након случајне експлозије енглеског минобацача 7. новембра 1944. Л. И. Воробьев, „На југославској земљи“, *Очерки истории российской внешней разведки*, Т. 4: 1941–1945 годы, Москва, 1999, стр. 452.

³⁰ Письмо И. Броз-Тито и остальным членам ЦК Компартии Югославии от 27 марта 1948 года, *Сталин И. В., Полное собрание сочинений*, т. 18, Москва–Тверь, 2006, стр. 30–31.

комуникација између ЦК КПЈ и ИК Ки,³¹ а од јануара 1944. Кернкрос је прешао на посао у штаб МИ-6 у Лондону, где је био задужен за координацију рада британских обавештајних служби у Југославији. Други члан „кембричке петорке“, Г. Берцис је за време рата био лични помоћник енглеског министра спољних послова Антонија Идна. Корисни су били и други чланови ове групе. Позната је и просовјетска оријентација Џ. Клугмана, који је радио у каирској испостави британске SOE. Мање је познато да је и у редовима енглеске и америчке мисије у Југославији било лица на вези са совјетским обавештајцима. Позната су бар два таква човека: мајор Лин Фериш (псеудоним „Атила“) и капетан Џорџ Вучинић (псеудоним „Поклопац“). До краја 1942. резидентура НКВД-а у Вашингону је успела да успостави плодну сарадњу и са двојицом високопозиционираних припадника „кооперативне југословенске емиграције“ – будућим југословенским амбасадором у САД-у Савом Косановићем (псеудоним „Коло“) и будућим последњим премијером југословенске избегличке владе Иваном Шубашићем (кодно име „Серес“).³² Није ни чудо да је, када је стигао у Египат у децембру 1943, Велебит, уз проблеме у комуникацији са неким старијим британским официрима, са задовољством констатовао „предусретљивост“ капетана Клугмана, који „најбоље познаје ситуацију у нашој земљи и тако рећи обавља цео посао у тој организацији“ и да је Фериш „написао врло леп извештај о нама и свагде се заложиио за нас“.³³ Такође не чуди ни то што и сам Шубашић, према Терзићевим наводима, „у појединим тренуцима као да је радио у корист краљеве штете, док је НОП-у послужио као мост којим се предаје уставна легитимност“.³⁴ Уз толику обавештеност совјетског руководства, квалификовање Велебита као човека повезаног са Енглеском не изгледа толико наивно. Остаје да истакнемо да је мало вероватно да се радило о баналном „врбовању“ већ пре о стварању „пријатељских веза“ и претварању у оно што је и сам Велебит називао „енглески човек“.

³¹ Зато је по доласку мисије Н. Корњејева (који је дошао до звања генерала у РУ РККА баш у служби радио-веза) систем кодирања у ВШ НОВЈ био промењен. „Коинциденцијом“ је након тога и дошло до „тактизирања“ Велебита и љубазног (али закаснелог) обавештења енглеске стране о томе да је шифра НОВЈ непоуздана и да партизани могу да пређу на енглеску шифру.

³² А. Тимофејев, *Руси и Други светски рат у Југославији: утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945*, Београд, 2011, стр. 264, 265, 283, 287.

³³ М. Терзић, *н. д.*, стр. 47.

³⁴ Исто, стр. 191.

Сматрамо да је и околност постављања Велебита на положај у МИП-у, поменута у Стаљиновом писму Титу, представљала одређену врсту дипломатске љубазности према Енглежима.³⁵ Блискост коју је Велебит успоставио са Енглежима 1943–1944. сигурно би му дошла главе да га није подржавао његов шеф, чији је иначе човек од великог поверења и био. Није случајно Велебит отпутовао у САД 1950/51. у жељу хладног рата – у тренутку када је на Далеком истоку ситуација била на ивици нуклеарног рата – у нову „специјалну мисију“ и тражио је помоћ у оружју од САД-а. И опет успех и опет нова мисија – организација првог Титовог путовања у иностранство након 1948. И опет Лондон и Велебит у улози амбасадора Титове Југославије.³⁶

*

* *

Осим основне и потпуно реконструисане теме истраживања, базиране на опсежном проучавању архивске грађе, монографија Милана Терзића обогаћена је низом прилога, интервјуа са учесницима догађаја, и представља инспиративан извор за даља размишљања и анализе. Интервјуи садрже разноврсне податке и расветљавају бројне загонетне појаве Другог светског рата у Југославији. На пример, дефинитивно је расветљено питање прве совјетске мисије у ВШ НОВЈ. До сада је за прву такву мисију сматрана мисија генерала Н. В. Корњејева, а о постојању неке претходнице те мисије само се нагађало.³⁷ Било је познато само то да је совјетска посада АДД (Авијације далеког домета) под командом потпуковника Б. И. Жилина 18. септембра 1943. пребацила са аеродрома код Курска (Русија) у рејон Бугојно (Босна) неколико падобранаца „бугарских комуниста“.³⁸ Сада сматрамо утврђеним да су тада пребацили пробну мисију РУ РККА³⁹ у којој је био дугогодишњи оперативац РУ РККА Штерју Атанасов (Виктор), радисткиња Нана Шиловић⁴⁰ и непознати трећи члан, наводно Бугарин. Атанасов је остао у ВШ НОВЈ до

³⁵ На пример, 1941. СССР је инсистирао на учешћу у преговорима са југословенске стране Б. Симића, кога је сматрао за „руског човека“.

³⁶ М. Терзић, *н. д.*, стр. 194.

³⁷ А. Тимофејев, *Руси и Други светски рат у Југославији: утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945*, Београд, 2011, стр. 296.

³⁸ А. М. Сергиенко, *АГОН – авиационна група особого назначения*, Москва, 2009, стр. 17–18; ЦАМО РФ, 18 ВА, оп. 11495, д.10, л. 5.

³⁹ РУ (Разведывательное управление) – војна-обавештајна служба Црвене армије (РККА).

⁴⁰ Ц. Атанасов, *Записки на револуционера. Спомени*, Софија, 1969; РГАСПИ, Ф. 495, оп. 277, д. 1838, „Павлич Мария Николаевна (Шилович Нана)“.

доласка Корњејева, а након тога је остао као члан совјетске војне мисије бар до 20. августа 1944,⁴¹ када је учествовао у „хватању веза са Бугарима“ и у догађајима након којих је 9. септембра 1944. Бугарска прешла на страну СССР-а. Атанасов се следећи пут на подручју Југославије појавио већ у улози помоћника команданта за политички рад (de facto човека бр. 1) Прве бугарске армије која је стигла на место 68. корпуса на Сремски фронт...⁴²

Монографија Милана Терзића представља редак spoj студиозног научног приступа са питким и јасним стилем, што претвара читање ове монографије у право задовољство. Са нестрпљењем очекујемо да ће Медија центар „Одбрана“ ускоро обрадовати читаоце и новим, поменути у уводу, истраживањем аутора, посвећеним заплетима емигрантске судбине југословенске краљевске владе.

Summary

Aleksej Timofejev, Ph. D.

V. Velebit – Tito’s Personal Envoy. Secret Diplomacy of the Partisan Movement

Milan V. Terzić, *The Power and Influence of Military Diplomacy: Missions of Vladimir Velebit 1943–1945*,
Belgrade: Medija Centar Odbrana, 2012, 276 pages

Key words: *military diplomacy, guerilla warfare, World War II, Partisan movement, Vladimir Velebit*

The biography of Vladimir Velebit is very interesting and challenging for the scholar: a man from an affluent family, a former judge, a lawyer who had clients from the Reich and Italy, a man who joined the illegal Communist Party of Yugoslavia that advocated the dictatorship of the proletariat and who in a few years won the personal

⁴¹ *Зборник НОР-а*, т. VII, књ. 4, Београд, 1954, стр. 31.

⁴² Љ. Пајовић, Д. Узелац, М. Целебцић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд, 1979, стр. 131–132.

confidence to the party leader. He was one of the leading figures in what the historians from the Federal UDB (State Security Service) in 1958 called „Glaise’s Action” – establishment of contacts between NOVJ (Yugoslav National Liberation Army)) and the Germans in autumn of 1942 that resulted in the exchange of prisoners, a series of local truces and the establishment of a neutral zone for negotiations Pисаровина that functioned until January 1945. The history of his connections with British and American allies began after this event and it is so brilliantly reconstructed by M. Terzić in his compact but very concise monograph. It deals with Velebit’s missions in Egypt in January 1943, Italy at the beginning of 1944 and London during the spring – summer of 1944. M. Terzić’s book places V. Velebit’s missions within the firm framework of international circumstances and gives a very extensive and detailed survey of them. However, M. Terzić does not forget the other side in the civil war in his chapter „Position of the Rival Movement – on the Sidetrack” where he gives the reader the opportunity to judge for himself the tragedy of the „pro Anglo-American” Yugoslav Resistance movement that was no longer needed by the Allies. Regardless of the fact that among the sympathizers of the government in exile and the YVuO (Yugoslav Army in the Fatherland) were many diplomats and even representatives of the military diplomatic elite, it is obvious that the leadership of this movement lacked „certain flexible” tactics. It is not surprising that the hardcore wing of KPJ (Communist Party of Yugoslavia) S. Žujević and R. Čolaković doubted V. Velebit’s sincerity, and informed the Soviet ambassador in Yugoslavia A. I. Lavrentiev about it. These doubts were shared by J. Stalin who had his own channels of information. However, the proximity that V. Velebit established with the British in 1943–1944 could have cost him his life was it not sanctioned by his boss.